

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ

Іван СВАРНИК:

Мар'яна Долинська. *Історична топографія Львова XIV–XIX ст.*

Львів: Видавництво Національного університету

«Львівська політехніка», 2006. 356 с.

Нещодавно я був дещо розчарований, переглянувши виданий УКУ історико-урбаністичний нарис про Львів М. Долинської¹. Я сподівався від цієї авторки не нарису на 89 сторінках малого формату, базованого винятково на публікованих джерелах і виданнях, а солідної монографії про наше місто з використанням маловідомих архівних і бібліотечних матеріалів. Адже Мар'яна Долинська – історик і архітектор за освітою (останній фах був для неї до певної міри вимушеним через відрахування з університету 1973 р.) – достатньо відома науковому світові дослідженнями Львова й інших міст і містечок Галичини, їх архітектури, картографії, соціо- й національної топографії. Значний резонанс викликали її численні розвідки, виступи на конференціях і семінарах, популярні статті з історії руської дільниці (соціотопографічна характеристика цієї дільниці стала темою її кандидатської дисертації), середмістя та передмість Львова, т. зв. міських сіл і т. ін., опубліковані головню протягом останнього десятиліття². Не менше значення, вже для студентів архітектури, спеціалізацією яких є реставрація, мають методичні вказівки авторки про основні групи джерел та їх пошук в архівах. З огляду на це М. Долинську слушно можна вважати одним із провідних фахівців України в цій галузі. Отож щойно видану монографію про історичну топографію Львова, яка на вищому рівні продовжує попередні праці, слід розглядати як підсумок усіх дотеперішніх досліджень цієї ученої у галузі львовознавства.

Особливу увагу до нової фундаментальної праці про Львів привертає і те, що досі, попри сотні різночасових і різномовних видань з історії і просторового розвитку міста, ми не мали універсального видання, яке б могло, бодай до певної міри, претендувати на роль “перевідної таблиці” щодо власності у Львові окремих осіб та інституцій. Втім, ці питання довгі роки були неактуальними: 1939 рік, коли СРСР і Німеччина спільно здійснили четвертий поділ Польщі, вніс настільки істотні зміни в життя Галичини і її столиці, що про будь-яку ревіндікацію нерухомого майна чи просто встановлення місцезнаходження окремих пам'яток (окрім, хіба, гробівців на Личаківі й давніх сакральних об'єктів³) не могло бути й мови. Досі жодному науковцеві не вдалося остаточно з'ясувати навіть таких кардинальних питань, як час і місце виникнення нашого міста, дата надання йому магдебурзького права, особливості територіального зростання Львова. Громадськість, в принципі, могла б і далі користатися із львовознавчих праць І. Крип'якевича⁴, В. Лозінського⁵, Й. Гронського⁶, із су-

¹ Долинська М. Львів: простір і мешканці (історико-урбаністичний нарис). – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – 90 с.

² Див.: Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – Львів, 2006. – С. 265–267, 277–278.

³ Nicieja S. S. Smentarz Łyczakowski we Lwowie. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1988; Kaszowski B. Zabytki starego Lwowa. – Warszawa, 1990.

⁴ Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. – Львів, 1991.

⁵ Łoziński W. Patrycyat i mieszczanstwo lwowskie w XVI i XVII wieku. – Lwów, 1890.

⁶ Гронський Й. Оборонні споруди середньовічного Львова // Жовтень. – Львів, 1979. – № 6. – С. 116–125; № 7. – С. 122–131; Його ж. Будні середньовічного Львова // Там само. – 1981. – № 10. – С. 115–128; 1983. – № 3. – С. 99–107; 1984. – № 7. – С. 95–101; № 8. – С. 90–96.

часних – М. Капраля⁷ й Р. Могитича⁸. Однак нове видання можна вважати віховим у вивченні цілої низки аспектів історії Львова, зокрема його історичної топографії, топоніміки, складу й розміщення населення довкола середмістя, статусу передміщан і міських селян та взаємин між власниками й містом.

Починаючи від вступу й закінчуючи ускладненим, з огляду на специфічний предмет дослідження, довідковим апаратом, монографія перенасичена (з точки зору середньостатистичного споживача) науковою термінологією, формулами, складними схемами. Як не дивно, ці схеми створили не американські, британські, польські чи чеські дослідники соціотопографії, на праці яких посилається авторка, а вивела на підставі копіткої праці з джерелами, співставлення давніх привілеїв, фіскальних документів, пізніших картографічних і довідкових матеріалів наша крайнка Мар'яна Долинська. Приємно, що Львів веде перед у наукових дослідженнях із соціотопографії українських міст.

Книгу «Історична топографія Львова» слід визнати взірцевим науковим виданням: вона містить усі необхідні для цього компоненти – небанальний вступ, ґрунтовний огляд джерел і літератури, основну частину, що складається з шести добре продуманих розділів, висновків українською і англійською (хоча й у спрощеній, порівняно з українським текстом, формі) мовами. Науково-довідковий апарат, що займає майже третину рецензованої праці, складають списки архівних джерел і літератури, додатки й оригінальні покажчики – тематичний топонімо-географічний (продубльований відсилачем з латиномовних назв), предметний та іменний.

Як уже згадувалося, книга насичена численними картосхемами й графічними схемами (комп'ютерне опрацювання доц. С. Іванова), що дозволяють читачеві краще сприймати інформацію. Як на мене, доречними були б також картосхеми, що показували б територіальне зростання міста протягом багатьох століть (на кшталт вміщених у нещодавно перевиданому довідникові О. Степанів⁹). Щоправда, М. Долинська вважає, що це зростання завершилося в першій пол. XVII ст. й залишалося на цьому рівні чи не до 30-х років XX ст. – очевидно, до створення т. зв. Великого Львова. Бракує також ілюстративного матеріалу: описувані М. Долинською архівні джерела часто відзначаються цікавим зовнішнім виглядом, що видно навіть з обкладинки монографії, а ранні шоси кінця XVI ст. справедливо вважають шедеврами латинської каліграфії. Очевидно, це розуміла й сама авторка, подаючи в огляді джерел також зовнішній опис окремих документів. Щодо джерел, то до наративних я б іще не залічував рукописну спадщину відомого львівського краєзнавця Й. Гронського. Це не автентичне, а вторинне джерело – витяги дослідника з архівних джерел і замітки, виконані під час опрацювання літератури. Порівнювати їх із записками М. Груневега поч. XVII ст. принаймні некоректно.

Хронологічні рамки праці значно виходять за продиктовані масовими документами межі XVI–XVIII ст.: авторка простежує просторові й адміністративно-територіальні зміни Львова не лише з приходом австрійської влади наприкінці XVIII ст., а й фіксує заснування у XIX ст. села Сигнівки, у якому оселили німців. Простежуючи розвиток міської території, дослідниця робить слушний висновок про те, що зовнішні границі Львова значною мірою зберігалися аж до 30-х рр. XX ст., а міські назви – го-

⁷ Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003.

⁸ Могитич Р. Передмістя самоврядного Львова у першій половині XVII ст. // Вісник. Укрзахідпроект-реставрація. – Львів, 2003. – Ч. 13. – С. 33–51.

⁹ Див.: Степанів О. Сучасний Львів. Путівник. – Вид. 2-ге. – Львів, 1992.

роніми й одоніми – дійшли до нашого часу, хоча львів'яни не завжди розуміють їх значення. До речі, під час перейменування вулиць і площ Львова наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст., до якого була причетною і депутат Львівської міськради Мар'яна Долинська, вдалося відновити десятки історичних назв львівських урбанонімів, а часом повернути вже втрачені львівські назви, такі як Білогоща, Левандівка, Кастелівка, Сигнівка, Освиця, Каліча Гора, На Копані та ін. Щодо окремих об'єктів чи компонентів міського простору (напр., млин Штехера чи назва расцького с. Сихова), то М. Долинській вдалося, так би мовити, перекинути містки між ХІІІ–ХІV ст., тобто княжим періодом у формуванні території міста, значно багатшими на документи ХVІ–ХVІІІ ст. і – ХХІ століттям, коли давня назва села, хоч і на іншому рівні, здобула нове життя у Львові. Дивно, однак, що така досвідчена дослідниця лише *припускає*, що Грегор Штехер, згаданий у привілеї Владислава Опольського 1372 р., “очевидно, був нащадком [...] Бертольда Штехера” (с. 136). Адже одна з найдавніших і не раз публікованих грамот ЦДІА України у Львові – привілей, точніше підтвердна грамота польського короля Казимира 1352 р. – наданий внукам Бертольда й дітям Матеуса Штехера (він, як і батько, також був у Львові вїтом¹⁰) – Юрієві (це той самий Грегор), Руперту й Маргариті на спадкове майно, в т. ч. і славний млин, надане Бертольдові ще князем Левом¹¹ недвозначно свідчить, що Грегор був онуком Бертольда. До того ж питання вже не раз порушувалося в літературі¹². Дуже важливими є питання відносин власності у давньому Львові, свого часу порушені Р. Зубиком і частково І. Крип'якевичем (щодо українців), а в наш час досліджувані М. Капралем¹³. Роман Зубик, який у міжвоєнний період уперше спробував охопити весь Львів, разом з передмістями, на думку М. Долинської, надто спростив предмет. Проаналізувавши записи шосів 1734 і 1768 рр. та порівнявши їх із відомостями вже “австрійської” Йосифінської метрики 1788 р. і наклавши їх на кадастр середини ХІХ ст., до того ж залучивши друковані довідники кінця ХІХ ст., М. Долинська змогла здійснити ретроспективну локалізацію юридик, з'ясувати види залежності чиншівників від світських і духовних власників. З огляду на певну розмитість, точніше, багатозначність у різних часових рамках понять “вулиця”, “лан”, “передмістя” та ін. авторка детально розглядає ієрархію об'єктів нерухомої власності на передмістях Львова, уточнює об'єкти й суб'єкти власності (часом аж надто детально) і встановлює складну систему взаємозв'язків між ними. Вони відображені в численних графічних схемах (їх авторка називає своєрідним неологізмом “граф”), що дозволяють краще збагнути всю складність цих стосунків. Найістотнішим у монографії є розроблена авторкою методика ретроспективного відновлення міської, в т. ч. й передміської топографії на мікро- і мезорівнях – дільниць, осель, вулиць і окремих об'єктів. Розглядаючи історичну топографію як “вступ до соціотопографії”, дослідниця поставила за мету відтворити топографічну підоснову на якомога більшу кількість часових зрізів. Осягнути цю мету М. Долинській дозволило залучення дуже широкого кола масових архівних джерел, картографічних матеріалів, використання методики численних наукових дисциплін, суміжних із соціотопографією. Так само оригінальними можна вважати принципи й формули обчислення

¹⁰ Сварник І. Печатки і герб міста Львова // Книга міст Галичини. Міждисциплінарні дослідження у містознавстві. – Львів: Вид-во Державного університету «Львівська політехніка», 1999. – С. 214, № 379.

¹¹ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 131 (Колекція грамот на пергаменті). – Оп. 1. – Спр. 2.

¹² Див., напр.: Сварник І. В мурах середньовічного Львова // Львівщина: Історико-культурні та краєзнавчі нариси. – Львів: Центр Європи, 1998. – С. 55.

¹³ Капраль М. Національні громади Львова...

населення Львова на передмістях (чиншівників). Зіставляючи результати досліджень М. Долинської з раніше отриманими відомостями про населення передмістя, можна, врешті, скласти повне уявлення про загальну кількість населення Львова. А отже, збагнути, яку роль відіграло наше місто в культурній, економічній і політичній історії Галичини й України загалом. Як на мене, ці висновки є універсальними й можуть бути, з урахуванням певних особливостей, використаними в дослідженнях історії міст не лише Галичини, але й Правобережжя України, а також міст Європи, що тривалий час керувалися магдебурзьким правом.

Видання відзначається цікавим художнім оформленням обкладинки (автор Уляна Келеман), хоча четверта сторінка палітурки дисонує з першою: на ній доречніше виглядав би королівський привілей, фрагмент шосе чи того ж опису 100 ланів, аніж продубльована анотація. Монографія видана на доброму папері, якісним друком. Як основний текст, так і примітки “дихають” і добре читаються.

Недоліками публікації є неуважне редагування тексту, численні технічні огріхи: до іменного покажчика винесені прізвища з підрядкових приміток; у додатку 1, можливо, через поперечне розміщення тексту, відсутня нумерація сторінок, хоча топоніми й імена винесені в усі три покажчики. В тому ж додатку 1 на початку не виправлено явно перекручене “ulrzekopow” (“przekopow”), тоді як дрібніші помилки пояснено в підрядкових примітках. У списку літератури bold-ом виділено неопубліковані джерела, а опубліковані залишилися невиділеними. В основному топонімо-географічному покажчику випали посилання на Львів після с. 117, натомість їх слід шукати під гаслом “Одеса”. Як на мене, то в праці, присвяченій топографії *Львова*, саме цю позицію можна було б оминати. Село Сигнівка в тому ж покажчику фігурує на с. 68–90, хоча в основному тексті лише – 88–90.

Текст рясніє суто коректорськими помилками: у бібліографічному описі видання двічі подано назву видавництва (с. 2), “томонімо-” замість “топонімо-” (с. 4), “Rrzestrzeń” замість “Przestrzeń” (с. 5), Бартолемя замість Бартоломея, “скрупольозно” замість “скрупольозно” (с. 17), “вулбwm” замість “вулиць” (с. 122), “мусів” замість “мусив” (с. 219), “жержавній” замість “державній” (с. 250) та ін.

Згадані дрібні недоліки не повинні перешкоджати (звісно, лише зацікавленому й підготованому читачеві) в користуванні цією ґрунтовною, інформативною і корисною працею: саме М. Долинській вперше вдалося локалізувати не лише точне розміщення передмість і вулиць, окремих осад, фільварків, палаців, пасік і млинів на території навколо “міста в мурах”, але й з’ясувати місце розташування кожної садиби і “прив’язати” кожного львівського господаря, згаданого в документах XVI–XVIII ст., до сучасної топографії Львова включно до вулиці й будинка.

Читаючи монографію, видану “Львівською політехнікою”, по-справжньому розумієш девіз, уміщений на фронтоні бібліотеки цього навчального закладу: “Nis mortui vivunt et muti loquntur”. Дослідниця Львова зробила ближчими й зрозумілишими для нас і львівських русинів, німців та вірмен XIII–XIV ст., і французів, італійців, греків і поляків, які прибули до Львова в наступні століття, й осілих у Сигнівці щойно в XIX ст. німецьких колоністів. Усіх їх можна вважати предками нинішніх мешканців Львова.

Стаття надійшла до редакції 30. 11. 2006

Прийнята до друку 7. 12. 2006